
Аналітична доповідь за результатами дослідження
**Діалоги на рівні громадянського
суспільства в Україні:**
основні тренди та ризики

Автори:

Тетяна Кисельова,
Центр ім. Жана Моне з європейських студій
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Джулія фон Добенек, Центр Медіації та Миру
Європейський університет Віадрина

ІМПРЕССУМ

Автори: Тетяна Кисельова, Джулія фон Добенек

Центр ім. Жана Моне з європейських студій
Національний університет «Кієво-Могилянська академія»
вул. Сковороди, 2, Київ, 04070, Україна
<http://jmce.ukma.edu.ua>

Центр Медіації та Миру, Європейський університет Віадрина
Große Scharrnstraße 59, 15230 Frankfurt (Oder), Німеччина
www.peacemediation.de

Автори дякують усім учасникам інтерв'ю та фокус-груп, а також учасникам експертних круглих столів, які проводилися 10 березня 2016 р. у Франкфурті-на-Одері та 20 травня 2017 р. у Києві, за їхню участь та зворотний зв'язок.

Дизайн: Карстен Філор, www.schoenberlin.de

© Центр Медіації та Миру 2017

Robert Bosch **Stiftung**

КОРОТКИЙ ЗМІСТ

Загальною метою дослідницького проекту «Виклики діалогу в Україні» (2016-2017)¹ була ідентифікація викликів, з якими стикаються діалогові ініціативи на рівні громадянського суспільства (Трек III) в Україні, і виявлення причин цих викликів. Результати дослідження, які базуються на даних 40 поглиблених інтерв'ю та трьох фокус-групових дискусіях, виявили шість трендів та їхні можливі ризики у випадку, якщо ці тренди будуть спостерігатися і надалі:

» 1) Вживання різних за змістом понять діалогу і зловживання терміном «діалог» може призвести до знецінення ідеї діалогу, а також до ускладнення розуміння діалогу як інструменту трансформації конфліктів.

» 2) Фасилітованих діалогів проводиться небагато, і вони, здебільшого, зосереджені на вирішенні технічних питань (наприклад, реформа децентралізації); «екзистенційних» діалогів щодо цінностей або ідентичностей проводиться ще менше.

» 3) Діалогові заходи проводяться, здебільшого, на східних територіях, підконтрольних Україні; такий фокус може призвести до посилення соціальної поляризації.

» 4) Фокус на залученні до діалогів осіб із офіційними політичними поглядами може призвести до подальшого виключення людей, які не підтримують мейнстрімові політичні ідеї («інші українці»).

» 5) На рівні громадянського суспільства більшість учасників діалогів представлено жінками, але, разом із тим, вони мають обмежений вплив щодо прийняття рішень.

» 6) Вищевказані тренди посилюються відсутністю довготермінового системного підходу, що проявляється в множинних, некоординованих між собою, коротко-термінових інтервенціях; недостатній конфліктній компетентності донорів і виконавців; слабкому зв'язку між діалогами та місцевими потребами; відсутності зв'язку між діалогами та політичним рівнем; а також мінімальній підтримці учасників після проведення діалогу. Такий «парашутинговий» підхід може призвести до зменшення впливу діалогів на суспільні відносини.

Незважаючи на те, що деякі тренди, що спостерігаються, є тривожними, а пов'язані з ними ризики суттєвими, ціна відсутності діалогів для суспільства в Україні може бути значно вищою.

¹ Дослідницька група проекту: Тетяна Кисельова (Центр ім. Жана Моне з європейських студій, НАУКМА), Ларс Кірхгофф, Анна Ізабель Краус і Джулія фон Добенек (Центр Медіації та Миру). В 2016-2017 рр. Тетяна Кисельова провела три фокус-групи та 40 напівструктурованих глибинних інтерв'ю з українськими і міжнародними фасилітаторами, учасниками діалогів та представниками української влади, міжнародних організацій (таких як ОБСЄ та ООН), міжнародних донорських установ. Дослідження також включало аналіз Інтернетджерел та політичних документів. Більше інформації щодо дослідницького проекту <http://www.peacemediation.de/expert-round-table.html> Інформація щодо методології та детальні результати дослідження містяться в Звіті <http://www.peacemediation.de/ukraineresearchreport.html>

1. ВВЕДЕННЯ

Метою цієї аналітичної доповіді є доведення результатів дослідницького проекту «Виклики діалогу в Україні» (2016-2017 рр.) до експертів та дієвців діалогу, включаючи донорські установи та політиків, із тим щоб допомогти їм прийняти поінформовані рішення щодо дизайну діалогових процесів та стратегій їхнього впровадження.

Відправною точкою дослідження було спостереження, що зусилля щодо проведення діалогів, спрямованих на подолання суспільної та політичної кризи в Україні,² мають значні виклики. Наскільки відомо авторам, це дослідження є першою спробою наукового аналізу підходів до діалогу на рівні громадянського суспільства в Україні, що діагностує загальні тенденції (тренди), можливі причини та ризики цих трендів. Разом із тим, ця робота спирається на якісні методи дослідження і тому не дозволяє оцінити масштаб або кількісні характеристики виявлених трендів. Також це дослідження не вимірює суспільний вплив діалогів і не оцінює ідентифіковані тренди з точки зору нормативного підходу до діалогу.

Визначення діалогу: Наразі не існує універсальних стандартних визначень діалогу як інструменту конфлікт-менеджменту або трансформації конфліктів, хоча цей термін широко використовується практиками, які посилаються на різні елементи або концепції діалогу та різні методологічні підходи.³ Така концептуальна неясність спостерігається і в Україні. Учасники інтерв'ю та фокус-груп, які проводилися під час цього дослідження, мали інтуїтивне, хоч й досить чітке, розуміння того, що можна і що не можна назвати діалогом (див. тренд 1). Виходячи з їхніх визначень, вони сприймають (прямо чи опосередковано) **діалог як спеціально підготовлену зустріч між людьми або групами людей, яка фасилітується третьою стороною, з метою формування взаємної довіри та/або прийняття спільного рішення (далі «фасилітований діалог»).**

² Більш детально про контекст конфлікту див. Звіт <http://www.peacemediation.de/ukraineresearchreport.html>

³ N. Ropers, "From Resolution to Transformation: The Role of Dialogue Projects," in: Berghof Handbook, Berghof Research Center for Constructive Conflict Management, 2004; available at: http://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/ropers_handbook.pdf. T. Paffenholz, "Dialogues in Peace and Mediation Processes," in: Inclusive Peace and Transition Initiative Report, 2016; available at: <http://www.inclusivepeace.org/sites/default/files/IP-TI-National-Dialogues-12-pager.pdf>. A. Feller / K. Ryan, "Definition, Necessity, and Nansen: Efficacy of Dialogue in Peacebuilding," 29(4) Conflict Resolution Quarterly, 2012. OSCE Reference Guide "Mediation and Dialogue Facilitation in the OSCE"; available at: <http://www.osce.org/secretariat/126646?download=%20true>.

2. ОСНОВНІ ТRENДИ, ПРИЧИНИ ТА РИЗИКИ

ТЕНД 1: РІЗНІ КОНЦЕПЦІЇ ДІАЛОГУ ТА НАДМІРНЕ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНУ «ДІАЛОГ» НЕСУТЬ РИЗИК ЙОГО ЗНЕЦІНЕННЯ

Особи, які брали участь у цьому дослідженні,⁴ вважають, що наразі діалог став популярним словом і кількість діалогових проєктів в Україні є дуже високою, порівняно з іншими конфліктними зонами в світі (феномен, що було названо одним із учасників інтерв'ю «профанація діалогу»).

Багато одноразових заходів, таких, як дебати, кінодискусії, «живі бібліотеки», наради з аналізу конфліктних ситуацій, заходи стратегічної комунікації, які організовувалися різними організаціями в Україні, називалися «діалогами», але, на думку учасників дослідження, вони не були справжніми діалогами, оскільки їх не було спрямовано ані на взаємну довіру, ані на спільне прийняття рішень або вирішення проблем.

«У нас зараз в Україні, в мене таке враження, все називають модним словом «діалог». Дебати у нас – діалог, круглий стіл у нас – діалог, посидіти покричати одне на одного – це теж діалог, просто нове слово. «Шустер-шоу» – теж діалог.»

Український фасилітатор діалогу

Також, наразі, впроваджується багато проєктів, назви яких містять слово «діалог», але вони зосереджені, наприклад, на поширенні ідей про мир і толерантність серед громадськості, студентських обмінних, міжкультурній шкільній та університетській освіті, популяризації «журналістики миру». Такі проєкти загалом сприяють розвитку культури діалогу в Україні, але не включають діалог як спеціально підготовлену і фасилітовану зустріч. Аналогічним чином, багато діалогових проєктів мають на меті посилення спроможності громадянського суспільства без чіткого розуміння того, що навчання навичкам фасилітації діалогів само собою не призводить до фасилітованих діалогів, так як навчені особи потребують довгострокової підтримки (див. також тренд 6). Хоча такі проєкти є цінними

ініціативами з розбудови миру, учасники цього дослідження пропонували відрізнити їх від фасилітованих діалогів.

Можливі причини розповсюдження діалогових проєктів, які не включають діалог в розумінні цього дослідження:

- Значна кількість міжнародних організацій, які працюють в сфері розбудови миру;
- Збільшення фінансування заходів, спрямованих на розбудову миру та примирення;
- Недостатня кваліфікація у сфері вирішення конфліктів, як з боку донорів, так і місцевих виконавців (див. тренд 6), від цього і низька обізнаність щодо концептуальних питань;
- Місцеві виконавці іноді використовують донорські кошти з попередньою метою підтримати власну організацію, не обов'язково маючи на меті проведення фасилітованих діалогів (феномен, так званого, «поїдання грантів»);
- Нерішучість до інвестування значних зусиль та ресурсів у підготовку та проведення фасилітованих діалогів.

Відсутність ясності щодо поняття діалогу та наслідки цієї невизначеності змусили українських медіаторів та фасилітаторів шукати «своє» розуміння цього терміну.⁵ Респонденти цього дослідження зазначили, що надмірне вживання цього терміну сприяє «перенасиченням» діалогом та сприйняттю діалогу як «порожніх балачок». Якщо ця тенденція буде продовжуватися, на думку авторів, вона несе ризик знецінення діалогу і може додати складності до вже розмитого визначення діалогу як інструменту трансформації конфліктів.

⁴ Тут і надалі - джерелом дослідження є інформація, отримана від учасників фокус-груп та інтерв'ю. Якщо джерело відрізняється, про це прямо згадується в тексті.

⁵ Одним із публічних результатів є визначення діалогу та його основних принципів в онлайн-овому курсі «Як ефективно спланувати та провести діалог» https://courses.prometheus.org.ua/courses/OSCE/DIAL101/2017_T1/about.

ТРЕНД 2: ФОКУС НА «ТЕХНІЧНІ» ПИТАННЯ НЕСЕ НЕЗРОЗУМІЛІ РИЗИКИ

На думку респондентів, в реальності проводяться не так багато фасилітованих діалогів, а коли вони відбуваються, більшість із них присвячено обговоренню технічних проблем (такі діалоги також називалися «вирішенням проблем» або діалогами, орієнтованими на результат). Прикладом таких тем є реформа децентралізації, залучення місцевого громадянського суспільства до прийняття рішень, вирішення проблем громад, інтеграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) тощо.

«Вони ухиляються від важких питань. Вони погоджуються, що їм потрібні діалоги, вони погоджуються, що їм потрібно «дзвонити в дзвони», що їм потрібно співпрацювати, оскільки немає жодної людини, яка заслуговує довіри з усіх боків. Але вони все ще ухиляються від складних питань, таких, як примирення після подій 2 травня в Одесі... Вони, замість цього, хотіли би провести певний соціальний діалог щодо проблем, які мають, наприклад, ВПО. Це добре, але недостатньо».

Міжнародний експерт

Фасилітовані діалоги, що стосуються «гарячих» або «екзистенційних» проблем (так звані, ціннісно-орієнтовані діалоги або діалоги ідентичностей), а саме, діалоги щодо суспільних стереотипів, примирення, толерантності, різних наративів конфлікту, історичної пам'яті тощо, зустрічаються рідко. Хоча екзистенційні питання порушуються і під час технічних діалогів (наприклад, питання стереотипів Сходу і Заходу в діалогах про гуманітарну допомогу ВПО), деякі респонденти зазначили, що спроби порушити екзистенційні теми в рамках технічних діалогів були нечастими або невдалими.

«Домінуюче мислення представників міжнародної спільноти таке, що вони якимось чином хочуть обійти те, що є очевидним: те, що це політичний конфлікт, те, що тут залучено Росію, і так далі. Вони обходять це, намагаючись знайти питання, які є технічними, тому що технічні питання можуть бути вирішені; треба тільки знайти правильну технологію, привезти її сюди, і рішення знайдеться само собою.»

Міжнародний експерт

⁶ Платформа Підтримки Діалогу в Україні, <http://ukraine.dialoguesupport.org/en/tags>

Тематичний фокус на технічних питаннях підтвердив аналіз матеріалів Платформи Підтримки Діалогу в Україні. Зокрема, згідно з інформацією, оприлюдненою на цій Платформі, 90 із 110 питань, які обговорювалися в діалогах на рівні громадянського суспільства у 2015-2016 роках, можна розглядати як технічні, виходячи з того, як їх було сформульовано.⁶

Можливі причини зосередження уваги на технічних питаннях:

- Використання технічних діалогів як стратегії «входу», що навчає людей спілкуватися одне з одним у деполітизованому контексті як попередній крок до обговорення гарячих питань (деякі респонденти вважають це єдиною можливою стратегією на Сході).
- Поляризований суспільний контекст, включаючи зацікавленість деякої частини політичної еліти у підтримці суспільної поляризації, не сприяє екзистенційним діалогам і дискурсу примирення.
- Великий інтерес засобів масової інформації до політичних та екзистенційних питань переводить такі діалоги до політичної площини, навіть якщо до них не залучаються особи з територій, непідконтрольних Україні.

В цілому, серед респондентів не було згоди про те, які види фасилітованих діалогів – технічні або екзистенційні – найбільш потрібні або найбільш підходять до сьогоденної ситуації в Україні. Разом з тим, респонденти вказали на потенціал екзистенційних діалогів (зокрема, на теми історичної пам'яті або майбутнього України) об'єднати українців і, зрештою, призвести до трансформації суспільства.

Потенційні ризики подальшого акцентування діалогів на технічних питаннях залишаються незрозумілими. Єдиний можливий негативний наслідок, який став очевидним у цьому дослідженні, стосується «інших українців», які можуть залишатися виключеними, у випадку якщо фокус на технічних питаннях буде зберігатися (див. також тренд 4).

ТРЕНД 3: ГЕОГРАФІЧНИЙ ФОКУС НА СХОДІ УКРАЇНИ (ТЕРИТОРІЯХ, ПІДКОНТРОЛЬНИХ УРЯДУ) МОЖЕ ПІДВИЩИТИ ПОЛЯРИЗАЦІЮ СУСПІЛЬСТВА

Більшість фасилітованих діалогів відбувається в східній частині України, а саме, на територіях, підконтрольних уряду, які є найбільш ураженими від наслідків збройного конфлікту. Згідно з даними цього дослідження та аналізом Інтернет-джерел, починаючи з 2014 року, відбулося, приблизно, менше десяти діалогів, до яких було залучено людей з непідконтрольних територій («крос-контактні діалоги») або представників громадянського суспільства Російської Федерації (далі – російсько-українські діалоги). Цей тренд можна було спостерігати і в 2017 році, попри те, що Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб надало зелене світло для проведення крос-контактних діалогів у своєму Плані дій на 2017 рік.⁷

«Те, що сталося в Криму та на Сході, для мене – це симптом. Це не хвороба, а симптом хвороби, в яку включено всю країну. Ось ти починаєш лікувати зовнішні прояви, а хвороба все продовжує посилюватися... Не тільки штучний фокус на Схід, але й те, що цей фокус призводить, наприклад, навіть до конфліктів всередині громад. [Люди кажуть:] «У нас були обстріли, а у вас не було. Ось сюди пішла гуманітарка, і будують нову школу, а сюди – ні. Ви там відсиділися в 70 кілометрах, написали проєктик...» та інші такі речі.»

Український фасилітатор діалогу

⁷ Параграф 13, Розпорядження КМУ «План заходів, спрямованих на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо окремих районів Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють своїх повноважень» 11 січня 2017 року, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/8-2017-%D1%80>

⁸ Див., наприклад, «Під прикриттям миру й жінок: заява неурядових організацій», 5 березня 2017 р. <http://www.ukrpress.info/2017/03/05/pid-prikrittyam-miru-y-zhinok-zayava-pou/>. Автори заяви, зокрема, просили створити «тимчасову комісію з розслідування діяльності миротворчих ініціатив, що здійснюється під прикриттям жіночого та правозахисних рухів». Попри те, що це зіткнення, скоріш за все, пов'язане з міжособистісними відносинами, це також демонструє глибоку поляризацію українського громадянського суспільства в питаннях побудови миру та примирення.

Можливі причини фокусу уваги на східних територіях, що контролюються урядом України:

- Невеликі ресурси українського уряду та міжнародної спільноти обмежують зону допомоги.
- Необхідність зосередити увагу на обраному регіоні, щоб досягти значущих результатів.
- У східній Україні перебуває найбільша кількість ВПО та місцевих громад, що потребують гуманітарної допомоги.

Додатково, наступні складнощі крос-контактних та російсько-українських діалогів розглядалися, як підстави для «безпечного» фокусу на контрольованих територіях Сходу України:

- Суспільні та політичні упередження щодо небажаності контактів із росіянами та людьми з непідконтрольних територій, коли військові дії на Сході ще тривають.
- Можливості політичних маніпуляцій та звинувачень у співпраці з «агресором» у разі проведення крос-контактних та російсько-українських діалогів.⁸
- Високий рівень небезпеки для людей із непідконтрольних територій у разі участі в фасилітованих діалогах.
- Незрозумілий статус та мінімальний суспільний вплив громадянського суспільства з Росії та непідконтрольних територій, а отже, неясність щодо цих категорій учасників діалогів.
- Логістичні проблеми щодо організації та проведення крос-контактних та російсько-українських діалогів, у тому числі, труднощі з пошуку нейтральних місць проведення та отримання віз для учасників.

Деякі опитуванні цього дослідження стверджували, що зосередження уваги на східних територіях, підконтрольних українському уряду, сприймається, як нерівний розподіл ресурсів, який фактично збільшує, а не зменшує поляризацію та розбіжності між Сходом і Заходом. Тому українські фасилітатори, радше, вкладатимуть свої зусилля на сприяння діалогу на території всієї України (всіх її регіонів), а поштовх до крос-контактних та російсько-українського діалогів йде, переважно, від міжнародної спільноти на основі досвіду в інших конфліктних зонах. Респонденти цього дослідження не пропонували збільшити кількість крос-контактних або російсько-українських діалогів, а лише покращити їхню якість, включаючи стратегічний системний підхід до дизайну процесу та зв'язок із політичним (Мінським) процесом на вищому рівні (див. тренд 6).

ТРЕНД 4: ЗОСЕРЕДЖЕННЯ УВАГИ НА МЕЙНСТРИМОВИХ ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДАХ ВЕДЕ ДО ПОДАЛЬШОГО ВИКЛЮЧЕННЯ «ІНШИХ УКРАЇНЦІВ»

Учасники цього дослідження говорили про те, що українці, які не підтримують сучасні мейнстрімові політичні погляди, являють собою суспільну групу, яку, в значній мірі, виключено з фасилітованого діалогу. Для позначення цієї групи автори вирішили використовувати термін «інші українці», який вживали деякі учасники цього дослідження.⁹ «Інші українці» можуть виступати проти вступу до ЄС та НАТО і критикувати сучасну українську владу. Іноді їх називають «антимайданівцями», «проросійськими», «профедералістами», «донецькими українцями» або «антиєвропейськими українцями», але жоден з цих термінів не охоплює всіх аспектів цього феномену.¹⁰ Для цілей даного дослідження «інших українців» слід відрізнити від «людей із непідконтрольних територій», оскільки останні розглядаються, як окрема аналітична категорія. Отже, термін «інші українці» в цьому дослідженні стосується лише людей, які мають немейнстрімові політичні погляди і проживають на територіях, контрольованих урядом.

«Дух патріотизму відлякує інших людей, які думають інакше. В моїй практиці було десь 90 на 10. Лише 10% людей з іншою думкою, з іншими поглядами і які заявили в діалогах про те, що вони, скажімо, до Майдану ставляться інакше, ніж сили патріотичні. І мене це бентежить, тому що ці люди є, вони живуть скрізь, в Києві, в Полтаві, будь-де. Але вони не є почутими. І цей ось момент, що їх не почули, вливається в якусь агресію, скажімо, дію «проти». Останні події в Полтаві, в Кременчузі, в цю минулу ніч розбили дошки, меморіальні дошки загиблим воїнам АТО. Ті це люди, не ті, але факт агресії проти патріотичних сил є знаковим маркером – це також проблема, що цих людей не вислухали, і вони відчувають якусь загрозу.»

Український фасилітатор діалогу

Можливі причини виключення «інших українців» з діалогових процесів:

- Поточний офіційний політичний дискурс виключає і маргіналізує «інших українців». Залучення їх до фасилітованих діалогів може спровокувати конфлікт із офіційним політикумом.
- Дискурс інклюзивності щодо фасилітованих діалогів відсутній в урядовій риторичі та майже відсутній у професійній спільноті фасилітаторів діалогу, хоча декілька організацій медіаторів та фасилітаторів використовують інклюзивність стратегічно, як власний організаційний бренд.
- Багато «інших українців» не мають мотивації брати участь у фасилітованих діалогах, оскільки багато з них, наразі, потерпляють від економічних проблем та психологічних травм і побоюються висловлювати відкрито свої немейнстрімові політичні думки; Міжнародні документи¹¹ та документи урядової політики,¹² які стосуються побудови миру і фасилітованого діалогу, не містять згадок про «інших українців» як цільової групи для включення.

Автори вважають, що подальше зосередження уваги на технічних питаннях у діалогах може опосередковано сприяти виключенню «інших українців», оскільки вирішення технічних проблем не завжди вимагає участі представників протилежних політичних поглядів. Автори припускають, що якщо виключення «інших українців» із багатьох фасилітованих діалогів залишиться поза увагою міжнародної спільноти, українського уряду та громадянського суспільства, такий тренд може сприяти соціальній поляризації.

⁹ Термін «інші українці» також використовується А. Вільсоном для опису подібної групи людей: A. Wilson, "The Ukrainians - Unexpected Nation"; Yale University Press, 2015

¹⁰ У дослідженні, проведеному в Одесі в 2015 році, опитуванні були дуже обережним щодо застосування спрощених бінарних термінів (таким, як проросійська/проукраїнська позиція або про-/анти-Майдан), та описували власну політичну позицію конкретними, самостійно обраними термінами, що охоплюють широкий спектр поглядів. Kerber/Kraus: "Dialogue in Odessa, Ukraine" Research Report, Center for Peace Mediation, available at: http://www.peacemediation.de/uploads/7/3/9/1/73911539/odessa_dialogue_study.pdf

¹¹ UN/EU/World Bank "Ukraine Recovery and Peacebuilding Assessment"; available at: <http://www.un.org.ua/en/publications-and-reports/un-in-ukraine-publications/3738-ukraine-recovery-and-peacebuilding-plan-volume-2>.

¹² План Дій Міністерства з тимчасово окупованих територій, спрямований на реалізацію певних основ внутрішньої політики щодо окремих територій Донецької та Луганської областей, де державні органи тимчасово не реалізують своєї влади, 11.01.2017 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/8-2017-%D1%80>; Міністерство з тимчасово окупованих територій, Проєкт державної програми з відновлення та розбудови миру в східних регіонах України <http://mtot.gov.ua/uvaga-ogoloshe-no-provedennya-gromadskiy-publichnyh-obgovoren-projektu-derzhavnoyi-tsilovoyi-programy-vidnovlennya-ta-rozbudovy-myru-v-shidnyh-regionah-ukrayiny/>; Кабінет Міністрів України, Національний план дій щодо виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 „Жінки, мир та безпека“, 24.02.2016 <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248861725>

ТРЕНД 5: КІЛЬКІСНА ПЕРЕВАГА УЧАСТІ ЖІНОК У ДІАЛОГАХ НЕ ВЕДЕ ДО ЇХНЬОГО ЯКІСНОГО ВПЛИВУ

Жінки є єдиною групою населення, яку рекомендовано залучати до миротворчих процесів та діалогів у всіх аналізованих в цьому дослідженні політичних документах міжнародної спільноти і уряду України.¹³ Однак, на думку учасників дослідження, жінки становлять близько двох третин українських фасилітаторів діалогу та більшість учасників фасилітованих діалогів на рівні громадянського суспільства. Разом із тим, жіночі організації, разом з іншими групами громадянського суспільства, є виключеними з мирних процесів на вищому політичному рівні (трек I). Таким чином, можна спостерігати асиметричну репрезентацію жінок у кількісному вимірі – їх представлено багато в діалогах на рівні громадянського суспільства, але їх виключено з політичного рівня. Одночасно опитувані відзначили, що жінкам бракує якісного впливу на всіх рівнях, коли, наприклад, остаточні рішення ухвалюються без участі жінок або нехтуються питання, які є важливими для жінок.

«Ми прагнемо посилити залучення національних меншин і жінок до миротворчості. Але з жінками все гаразд, тут їх більш активно задіяно, ніж чоловіків. У нас є дефіцит чоловіків, у яких би вистачало часу на участь у цих ініціативах. Для нас це такий дуже цінний кадровий потенціал. Це, здебільшого, чоловіки-бізнесмени, які мають трохи більше вільного часу, ніж звичайні чоловіки, які зайняті на роботі повний день»

Український фасилітатор діалогу

Можливі причини асиметричного представництва жінок:

- Традиційні гендерні стереотипи, що поширені в українському суспільстві, такі, як «чоловіки зайняті зароблянням грошей і не мають часу або стимулів брати участі у фасилітованих діалогах».
- Традиційно, українське громадянське суспільство представлено більше жінками.
- Низька обізнаність - у тому числі, серед самих жінок – щодо гендерних питань, таких, як сексуальне або домашнє насильство, перешкоджають обговоренню цих питань, які є важливими для жінок у деяких діалогах.
- Недостатня підготовка фасилітаторів в питаннях гендерно-сенситивної методології.

Учасники цього дослідження погодилися, що постійне наполягання на кількісному представництві жінок у фасилітованих діалогах на рівні громадянського суспільства може бути контр-продуктивним. У цьому ризик посилення українського стереотипу «те, що роблять жінки для жінок, це не серйозно». Автори також припускають, що така стратегія відволікає увагу від необхідності реальних змін ставлення до жінок у суспільстві, представляючи факти, як досягнення, і маскуючи низький якісний вплив жінок на ухвалення рішень.

¹³ Див. вище примітки 11, 12.

ТРЕНД 6: ДІАЛОГ БЕЗ СТАЛИХ ПРОЕКТНИХ СТРАТЕГІЙ РИЗИКУЄ ЗАЛИШИТИСЯ ДІАЛОГОМ ІЗ НИЗЬКИМ ВПЛИВОМ

Коли учасники дослідження міркували щодо викликів діалогу в Україні, багато з них було стурбовано потенційно обмеженим впливом проведених фасилітованих діалогів попри велику кількість різноманітної діяльності в цій сфері. Необхідно зазначити, що всі респонденти цього дослідження усвідомлювали, що, в принципі, вплив фасилітованого діалогу в будь-якому конфліктному контексті потребує часу, і його дуже важко вимірювати. Однак вони були переконані, що потенціальний вплив фасилітованих діалогів в Україні можна покращити навіть у межах існуючих макрополітичних та логістичних обмежень, якщо зменшити ефект «парашутингового» підходу до реалізації проектів.

«Ми спостерігаємо безсистемну роботу. Якесь робота починається, вона не має ані логічного завершення, ані логічного продовження. Це така точкова дія, яке не має ніякого значення, якщо її не вписано в систему, і вона не продовжується. Тобто, є відчуття того, що для донорів це, взагалі, не важливо або вони сподіваються на чарівну паличку: шість місяців пропрацювали над соціальною згуртованістю, та й доста».

Український фасилітатор діалогу

Причини, що призводять до «парашутингу», були названі чисельні:

- Відсутність системної оцінки фасилітованих діалогів, в тому числі, із залученням учасників та фасилітаторів не дозволяє відслідковувати результати.
- Відсутність системного моніторингу фасилітованих діалогів на національному рівні і низька координація дій між донорами, місцевими виконавцями та фасилітаторами діалогу (і також в середині цих груп).
- Недостатня конфліктна компетентність та відсутність глибокого розуміння процесу побудови миру та діалогу з боку донорів, що в деяких випадках призвело до фінансування заходів під назвою «побудова миру», які спрямовані на зміцнення національної ідентичності та патріотизму.
- Низький рівень конфлікт-сенситивності та конфліктної компетентності у місцевих виконавців (професійна спільнота медіаторів/фасилітаторів, як правило, має достатній професійний рівень, разом із тим, нові гравці без достатньої експертизи та досвіду, отримують гранти для проектів діалогу, що в деяких випадках призвело до непідготовлених діалогових заходів або навіть до фізичних бійок під час фасилітованих діалогів).
- Короткі терміни виконання більшості фасилітованих діалогових проектів (6-12 місяців) перешкоджають впровадженню системних підходів.
- Відсутність зв'язку деяких фасилітованих діалогів з місцевими потребами, що веде до «діалогу заради діалогу» (хоча донорські установи та міжнародні організації намагаються вивчати та проводити консультації з місцевими виконавцями щодо місцевих потреб та дизайну майбутніх проектів, багато з їхніх побажань залишаються непочутими).

» Див. продовження на наступній сторінці »

- Слабке усвідомлення з боку донорських установ та місцевих виконавців, що багато людей на місцях все ще не готові до діалогу, що вимагає більш ретельної підготовки фасилітованих діалогів (від психологічних тренінгів та спеціальних зустрічей із потенційними учасниками – до проведення інформаційних заходів); такої підготовчої роботи не передбачено багатьма проектами фасилітованого діалогу.
- Відсутність механізмів, що пов'язують місцеві потреби з компетентними фасилітаторами, які можуть швидко реагувати на запит та фасилітувати діалоги.
- Недостатня підтримка учасників фасилітованих діалогів після проведення діалогових зустрічей – «діапрактика»,¹⁴ наприклад, підтримка спільних проектів, ідеї яких виникають у результаті проведених фасилітованих діалогів.
- Недостатня підтримка ново навчених фасилітаторів після їхньої первинної підготовки (що може включати різні схеми менторства, стажування, ко-фасилітації, супервізії та інші види професійної підтримки, а також оплата гонорарів); така підтримка дозволила б фасилітаторам застосовувати те, чому вони навчилися, без необхідності негайного проведення діалогу самостійно.
- Сприйняття громадянським суспільством мирного процесу на вищому політичному рівні як «фейкового», що веде до низького взаємозв'язку треків діалогу (деякі активісти громадянського суспільства вважають, що їхнє включення в політичний процес не має сенсу і навіть може зашкодити їхній репутації, тому вони не підтримують ідеї донесення до вищих рівнів результатів громадянського діалогу).
- Відсутність належного висвітлення фасилітованих діалогів засобами масової інформації та громадськістю (хоча деякі види фасилітованих діалогів, такі, як крос-контактні або російсько-українські діалоги, вимагають секретності, навіть інформація щодо суто технічних діалогів, що фасилітуються на територіях, підконтрольних уряду, на сьогодні не доводиться до відома широкої громадськості).

Опитані говорили, що вищезгадані виклики щодо ефективності і впливу діалогу можуть призвести до марнування обмежених ресурсів, а також посилити сприйняття громадськістю діалогів, як «порожніх балачок», що в кінцевому підсумку може призвести до «втоми» населення від діалогу.

Хоча ці недоліки щодо впливу та ефективності проектів діалогу добре знайомі багатьом практикам у всьому світі, автори роблять висновок, що на тлі загальної картини, вони посилюють ризики, властиві іншим трендам.

¹⁴ Проте в цьому питанні можна спостерігати певну позитивну динаміку, оскільки все більше діалогових проектів починають включати бюджети для заходів, що відбуваються після діалогу, хоча часові рамки цих проектів залишаються дуже короткими (один рік).

3. ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

На основі емпіричних даних, це дослідження виявило основні тренди та ризики для діалогів на рівні громадянського суспільства (трек III) в Україні. Фасилітовані діалоги становлять лише незначну частину від усіх діалогових проектів в Україні; їх зосереджено на технічних питаннях та сконцентровано у східній частині України; вони не достатньо включають жінок та «інших українців» і часто реалізуються за допомогою підходів, яким бракує впливу. Замість того, щоб сприяти продуктивній взаємодії між громадянським суспільством та мирними процесами на вищому політичному рівні, фасилітовані діалоги на рівні громадянського суспільства в Україні, наразі, скорше імітують політичні процеси щодо ексклюзивності і технічного фокусу.¹⁵

Автори цього дослідження припускають, що, хоча дослідження виявило деякі серйозні ризики, пов'язані з фасилітованими діалогами в Україні, практику щодо проведення діалогів слід продовжувати, оскільки суспільні наслідки, в разі відсутності фасилітованих діалогів, будуть ще серйознішими: щодня зростає поляризація та фрагментація українського суспільства, а суспільна довіра та соціальні зв'язки між українцями погіршуються; більш ймовірними стають нові спалахи насильства в різних частинах країни. Фасилітовані діалоги, поряд з іншими інклюзивними партисипаторними практиками, можуть сприяти демократичним трансформаціям в суспільстві та об'єднанню українців як політичної нації.

Маючи це на увазі і враховуючи виявлені тренди та потенційні ризики, автори роблять висновок, що після трьох років процесу побудови миру та діалогу в Україні, настає час усім зацікавленим дієвцям підбити підсумки того, що вже зроблено, та переглянути свої стратегії з метою підвищення потенційного впливу фасилітованих діалогів та їхнього системного впровадження в контексті більш широких програм побудови миру та трансформації конфліктів в Україні.

При розробці або переоцінці стратегічних підходів особливу увагу слід приділяти теоріям змін у питаннях вибору географічного та тематичного фокусу фасилітованих діалогів, у питаннях щодо включення жінок та «інших українців» та впливу діалогів на різних рівнях.

Це дослідження було першою спробою зрозуміти комплексний ландшафт діалогу на рівні громадянського суспільства (трек III) в Україні. Для того, щоб сформулювати детальні рекомендації, які допоможуть протидіяти негативним тенденціям і підсилити позитивні зміни, необхідне більш глибоке дослідження, зокрема, з наступних питань: які системні та інституційні причини розриву між треками I та III і, беручи до уваги ці характеристики, які можуть бути шляхи подолання такого розриву? Яка анатомія дилеми, що призводить до виключення «інших українців» із фасилітованих діалогів та як це можна вирішити? Які методології моніторингу та оцінки діалогу можуть сприяти поліпшенню стратегій їхнього впровадження? Які теорії змін могли б допомогти в розробці стратегій реалізації діалогових процесів?

¹⁵ Щодо деяких викликів мирних процесів на політичному рівні (трек I), див. R. Cristescu and D. Matveev, "The Challenge of Inclusiveness in the Peace Processes in Ukraine", Background Paper, Civil Society Dialogue Network, 2017.